

AD MEMORIAM

Пад знакам вечнасці

Памяці Максіма Танка

Дваццаць гадоў прамінула пасля таго, як пайшоў з жыцця (7 жніўня 1995 г.) выдатны беларускі паэт, грамадскі і дзяржаўны дзеяч Максім Танк (Яўген Іванавіч Скурко). Гэта была ўнікальная асоба не толькі ў гісторыі беларускай літаратуры, але і ва ўсім грамадска-культурным развіцці Беларусі. М. Танк характарызаваўся надзвычай важнымі і ў наш час досыць рэдкімі душэўна-чалавечымі якасцямі: шчырасцю і добразычлівасцю, высакароднасцю і сціпласцю, сумленнасцю і адказнасцю.

Творчыя людзі – пісьменнікі, мастакі, кампазітары, акцёры – пераважна асобы амбіцыйныя. Як правіла, яны прытрымліваюцца высокай думкі пра свае здольнасці, вынікі сваёй працы. Максім Танк тут выглядаў вялікім, слаўным, мілым выключэннем. Колькі разоў ён гаварыў мне пра тое, што хоча перапісаць паэму “Нарач”, бо яна яму не ўдалася, перапрацаваць многія свае вершы, бо яны слабыя. І гэта пры тым, што паэму “Нарач” даўно высока ацанілі айчынная і замежная (польская, літоўская, руская, украінская і інш.) крытыка і літаратуразнаўства, а пра такія “слабыя” танкаўскія вершы маглі б толькі марыць многія сучасныя беларускія паэты. Яўген Іванавіч неаднаразова адзначаў, што я перахваліў яго ў сваёй манаграфіі “Максім Танк і сучасная беларуская лірыка”¹. І гэта ў той час, калі кнігу ў цэлым вельмі прыхільна, без асаблівых крытычных заўваг прынялі нашы спецыялісты. А чаго варта ацэнка паэтам сваёй давераснёўскай творчасці, дадзеная ім у дзённікавых нататках «Лісткі календара». *З жахам аглядзеўся, што мне мінула 27 год!* – запісаў ён 29 верасня 1939 года. – *А ў мяне толькі некалькі зборнікаў вершаў, сярод якіх 75 працэнтаў слабых, 20 працэнтаў – сярэдніх і толькі 5 працэнтаў – добрых. Няма чым хваліцца*². Паспрабуй, знайдзі сёння беларускага літаратара з такімі ці блізкімі да іх думкамі пра сябе.

Вядома, што М.Танк адмаўляўся ад усіх пасадаў, якія яму прапаноўвалі: і старшыні праўлення Саюза пісьменнікаў, і старшыні Вярхоўнага Савета БССР, і віцэ-прэзідэнта Акадэміі навук. Адмаўляўся таму, што хацеў засяродзіцца на творчай працы, якая прыносіла яму вялікае маральнае задаваль-

¹ М.У. Мікуліч, *Максім Танк і сучасная беларуская лірыка*, Мінск 1994.

² Максім Танк, *Збор твораў у 13 т.*, Мінск 2009, т. 9, с. 328.

ненне. Як сведчаць родныя паэта, кожнаму свайму ўдалама вершу, кожнай мастацкай знаходцы ён радаваўся, як дзіця. Аднак сціпласць, сумленнасць і адказнасць Танка высока паніла рэспубліканскае кіраўніцтва і ў большасці выпадкаў удавалася пераканаць паэта ў неабходнасці згадзіцца з той ці іншай кадравай прапановай.

Будучы галоўным рэдактарам часопіса “Польмя”, М.Танк заўсёды выкрэсліваў сваё імя ў матэрыялах, дзе яно фігуравала ў кантэксце пахвалы і кампліментаў. Лічыў, што друкаваць іх у такім выглядзе – не зусім карэктна для кіраўніка выдання. Свае вершы ў часопісе паэт змяшчаў толькі раз на год, не часцей.

Ён саромеўся насіць свае дзяржаўныя ўзнагароды, саромеўся таго, што іх у яго шмат. Ніхто ніколі не чуў ад М. Танка, што ён з’яўляецца Героем Сацыялістычнай Працы, акадэмікам Акадэміі навук Беларусі. *Ён быў такі, – распавёў падчас адной з нашых сустрэч і гутарак сын народнага паэта Максім Яўгенавіч, – што ніколі ўперад не палезе, ніколі сам дзесьці ў прэзідыуме не сядзе. Гэта толькі калі абставіны вымагаюць, калі пранумараваныя месцы, з указаннем прозвішчаў канкрэтных асоб...³*

Максім Танк неаднойчы раіў мне пісаць не так пра яго, як пра некаторых іншых літаратараў Заходняй Беларусі, у прыватнасці, пра Валянціна Таўлая, Сяргея Крыўца, Ганну Новік, якіх, на думку паэта, несправядліва забылі, пра ўдзельнікаў народна-вызваленчага руху, людзей таленавітых, сумленных і ахвярных. Яўген Іванавіч вельмі клапаціўся пра тых, з кім некалі разам уваходзіў у літаратуру, з кім плячо ў плячо працаваў у падполлі. Пра заходнебеларускіх падпольшчыкаў М.Танк заўжды гаварыў цёпла, прачула, нават сентыментальна. Было бачна (ды ён і не хаваў гэтага), што яны для паэта – вельмі дарагія людзі.

Несумненна, паказчыкам вялікай сціпласці М.Танка, яго непарыўнай сувязі з роднымі мясцінамі з’яўляецца той факт, што ён прасіў пахаваць яго не ў Мінску, а на Мядзельшчыне, на Слабадскіх могілках, побач з маці і бацькам, роднымі і блізкімі людзьмі. У завяшчанні паэт наказаў, каб праводзілі яго ў апошнюю дарогу без ардэноў, музыкі і прамоў, *як найсціплей, як хавалі і хавалі ў справеку ў нас усіх*, не ставіць на магіле помнік, не надаваць яго імя ўстановам і памятным мясцінам.

У Беларускам дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва захоўваюцца сотні пісем да М.Танка ад жыхароў Беларусі (і не толькі) з просьбамі дапамагчы, заступіцца, абараніць і г. д. І фактычна ні адно з іх не засталася без адказу. Прафесар Пётр Кузюковіч, блізкі сваяк паэта, у сваіх успамінах “Проста добры чалавек” падкрэслівае: *Захапляла надзвычайная прастата і дабрыня славутага паэта, што дазваляла многім людзям з розных раёнаў Беларусі звяртацца да яго асабіста і пісьмова з просьбамі аб дапамозе і абароне. І я не ведаю выпадку, калі б ён каму адмовіў у гэтым⁴*. М. Танк не дзяліў людзей на добрых і кепскіх і памагаў усім, хто да яго звяртаўся.

³ Цыт. па матэрыялах, якія захоўваюцца ў аўтара – М.М.

⁴ П. Кузюковіч, *Проста добры чалавек*, (у:) *Максім Танк. На камні, жалезе і золаце: успаміны, эсэ, прысвячэнні*, Мінск 2012, с. 189.

Ён быў вельмі дасціпным чалавекам, выдатным гумарыстам, любіў і ўмеў жартаваць і рабіў гэта з вялікай ахвотай. Дадзеная, вядома, прыродная якасць праяўлялася і ў яго стасунках і дачыненнях з калегамі па пярэ і чытачамі, і пры вырашэнні складаных пытанняў, звязаных з дзейнасцю Саюза пісьменнікаў Беларусі, пры выкананні дэпутацкіх абавязкаў, і непасрэдна ў мастацкай творчасці. М. Танк валодаў дарам з дапамогай тонкага дружалюбнага жарту разрадзіць самую напружаную сітуацыю, змякчыць канфлікт, зняць супярэчнасць, супакоіць і развясць чалавека. Тут міжволі прыгадваецца цікавы ўспамін Івана Шамякіна з яго артыкула, прысвечанага 80-годдзю народнага паэта.

Пазнаёміліся мы ў снежні 1945 года, – прыгадваў Іван Пятровіч, – на першым пасляваенным пленуме Саюза пісьменнікаў. Які пленум! Сход! З 43 членаў саюза, што засталіся жывыя ад рэпрэсій і вайны, прысутнічала 42, Пімен Панчанка не дабраўся з Ірана. І мы, маладыя, чалавек 20. А гаварылі чатыры дні! Было што сказаць! Я пісаў ужо, што на Коласа, Крапіву, Лынькова, Танка, Броўку, Глебку, Куляшова глядзеў, як на Апосталаў таго Неба, на якое і я памкнуўся ўзбрацца. Прывучаны за пяць гадоў да армейскай субардынацыі, я баяўся загаварыць з “генераламі літаратуры”. І во шчасце! – у час абеду Максім Танк сеў за наш стол. І – божа мой! – як ён зачараваў нас сваёй дэмакратычнасцю, народнасцю, дасціпнасцю. Мы плакалі і рагаталі з яго расказаў. Помню, што на пытанне аднаго з нас Яўген Іванавіч адказаў: “Як я пішу? У мяне ж двойня, хлопцы! Дзве дзяўчынкі – Іра і Вера. Адно я трымаю на правай руцэ, другую на левай, а ззаду на шыі вісіць Максім, сын. Побач жонка грыміць каструлямі і тазамі – пакой адзін. І я пішу... нагой, левай⁵.”

Нядаўна мне давялося гартаць свае старыя занатоўкі дароўных надпісаў Максіма Танка, зробленых на кнігах, якія ён прэзентаваў розным асобам. Яны ў поўнай ступені адлюстроўваюць адзначаную асаблівасць. *Дарагі Пятро!* – пісаў ён, напрыклад, 30 красавіка 1964 года на тытуле свайго зборніка вершаў, звяртаючыся да Пятра Глебкі. – *Прызнацца, баяўся пасылаць Табе гэты “Глыток вады”. Каб не пакрыўдзіўся Ты і не падумаў, быццам я забыўся і не ведаю, што п’е мой кум. Зразумела, я не забыўся і помню, і, пры сустрэчы, знайду нешта лепшае і мацнейшае, як глыток вады. Максім Танк⁶.* А вось радкі, адрасаваныя Максіму Лужаніну, на тытуле кнігі “Збор калосся”: *Дарагі Максіме! Віншуючы Цябе са слаўным 80-годдзем, падумаў: што падарыць юбіляру? І ўспомніў, што ў нашы гады вельмі часта дакучае бяссонніца. Таму пасылаю Табе правераны на чытачах сродак – гэты свой зборнік вершаў – з гарантыяй, што ён дапаможа справіцца з гэтым недамаганнем. З найлепшымі пажаданнямі Максім Танк. Мінск. 2/XI 1989 г.”⁷*

⁵ І. Шамякін, *Паклон чалавеку і паэту*, “Літаратура і мастацтва” 1992, 11 верасня.

⁶ Максім Танк, *Глыток вады: вершы*, Мінск 1964. – Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа НАН Беларусі, адзел рэдкіх кніг і рукапісаў. КГ. 2978

⁷ Максім Танк, *Збор калосся: вершы (1983–1988)*, Мінск 1989. – Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа НАН Беларусі, адзел рэдкіх кніг і рукапісаў. Б – ХХ. Нр – 7007

Тонкая іронія і дасціпная ўсмяшка спадарожнічалі паэту заўсёды. Чаго варты, напрыклад, наступны яго дзённічавы запіс, зроблены, здавалася б, у сувязі з надзвычай сур'ёзнай падзеяй:

Па тэлефоне П.М. Машэраў павіншаваў з прысваеннем мне звання Героя Сацыялістычнай Працы, за што я гарача яму падзякаваў. Прызнацца, гэта высокае званне трэба было б, раней як некаторым з нас, прысвоіць старэйшым – Р. Шырме, К. Крапіве, М. Лынькову. Праўда, аднойчы, калі мы з І. Шамякіным аб гэтым гаварылі, Пётр Міронавіч запэўніў нас, што ён аб іх помніць. Былі яшчэ званкі ад А. Шыцікава, М. Зімяніна, ад сяброў, знаёмых... Сёння трэба паслаць віншавальныя тэлеграмы Бажану, Абашыдзе, Гамзатаву, Грыбачову, Катаеву, Кажэўнікаву, Маркаву, Мусрэпаву, Палявому, Сіманаву, Яшэну.

Пішу тэлеграмы і думаю: няўжо ў нас столькі герояў у літаратуры?⁸

Жыццёвая біяграфія – гэта творчы лёс пісьменніка, ва ўсякім выпадку паэта. Яна мае вызначальную ролю ў станаўленні і развіцці яго мастацкай індывідуальнасці.

Яўген Скурко, будучы беларускі паэт Максім Танк, нарадзіўся 17 верасня 1912 года ў вёсцы Пількаўшчына Вілейскага павета Віленскай губерні, у царскай Расіі. Рушыўшы разам з бацькамі падчас Першай сусветнай вайны ў бежанства, ён з 1917 па 1922 год жыў у Савецкай Расіі, у Маскве. Вярнуўшыся на Радзіму, апынуўся ў Польшчы, паколькі яго родныя мясціны знаходзіліся ў складзе Заходняй Беларусі, якая паводле Рыжскага мірнага дагавора 1921 года адышла да гэтай дзяржавы. Пасля ўз'яднання Беларусі ў 1939 годзе Танк жыў у Савецкім Саюзе, а памёр у незалежнай Рэспубліцы Беларусь.

Вучобу Яўген Скурко распачаў у адной з маскоўскіх школ. Вывучаючы рускую мову і літаратуру, палюбіў творы Пушкіна, Някрасава, Гоголя, Горкага. Вярнуўшыся з бежанства, працягваў вучобу ў польскіх школах: спачатку ў Шкленікава, пасля ў Сватках. Тут ён пазнаёміўся з польскай класікай – А. Міцкевічам, Ю. Славацкім, Г. Сянкевічам, Э. Ажэшкай... Беларуская кніга ўпершыню трапіла ў рукі Яўгена Скурко толькі ў 1925 годзе. Гэта быў беларускі каляндар, у якім увагу падлетка прыцягнулі сацыяльна і патрыятычна заангажаваныя вершы Янкі Купалы.

Тое, што М.Танк пазнаёміўся спачатку з рускай, затым з польскай і толькі пасля з беларускай літаратурай, абвастрыла ў ім пачуццё нацыянальнага, якое прывяло яго ў шэрагі актыўных удзельнікаў народна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі. З першых сваіх крокаў у літаратуры ён развіваўся як вельмі беларускі паэт. Беларускі па самім тыпе мастацкай свядомасці, філасофіі творчасці, вобразным ладзе мыслення.

Малады Яўген Скурко вучыўся ў чатырох гімназіях, аднак ніводнай з іх не закончыў: Вілейскую рускую закрылі польскія ўлады, з Радашковіцкай беларускай і Віленскай беларускай ён быў адлічаны за непадпарадкаванне адміністрацыі і ўдзел у забастовачным руху пратэсту, а падчас навучання ў Віленскай рускай гімназіі пачынаючага паэта непасрэдна ў класе арыштавала польская паліцыя і кінула ў Лукішкі.

⁸ Максім Танк, *Збор твораў у 13 т.*, Мінск 2010, т. 10, с. 268.

Пэўным парадоксам жыццёвага лёсу Максіма Танка з'яўлялася тое, што ён быў народным паэтам БССР, акадэмікам Акадэміі навук Беларусі, аднак не меў не толькі вышэйшай адукацыі, але і закончанай сярэдняй. У сваёй картачцы персанальнага ўліку члена Саюза пісьменнікаў у графе “Адукацыя” паэт указаў, што ў 1954 годзе закончыў Вячэрні ўніверсітэт марксізма-ленінізма пры Мінскім гаркаме КПБ.

М. Танк працаваў інструктарам ЦК камсамола Заходняй Беларусі, у легальных і нелегальных перыядычных выданнях, неаднаразова арыштоўваўся польскай дэфензывай. Усяго паэт адсядзеў у Лукішках каля трох гадоў. У перыяд вайны ён служыў у франтавым друку, паскорана адаптаваўся да новых для яго савецкіх грамадска-сацыяльных умоў і парадкаў. Дарэчы, у канцы 1930-х гадоў былі рэпрэсаваны, высланы ў Сібір цёткі паэта па бацькавай лініі Соня і Поля з сем'ямі, якія жылі ў Савецкім Саюзе, а ў гады вайны пры не высветленых абставінах ад рук партызан загінула малодшая сястра Вера са сваім двухгадовым сынам. У пасляваенны перыяд Максім Танк працаваў на адказных дзяржаўных пасадах. На працягу 18 гадоў (з 1948 па 1966) паэт кіраваў вядучым беларускім літаратурна-мастацкім часопісам “Польмя”, на працягу 24 гадоў (з 1966 па 1990) узначальваў на той час вельмі аўтарытэтную, сацыяльна значную і ўплывовую арганізацыю – Саюз пісьменнікаў Беларусі. 24 гады (з 1947 па 1971) ён з'яўляўся дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР, 20 гадоў (з 1969 па 1989) – дэпутатам Вярхоўнага Савета СССР. М.Танк працаваў старшынёй Вярхоўнага Савета БССР VI і VII скліканняў (1963–1971).

Сапраўды, такой насычанай падзеямі жыццёвай біяграфіі не мае ніводзін пісьменнік у гісторыі новай беларускай літаратуры.

Сінтэз рэдкага чалавечага характару і яркага мастацкага таленту, а таксама ўнікальнай жыццёвай біяграфіі абумовіў вялікія творчыя здабыткі Максіма Танка.

Выход першага зборніка вершаў “На этапах” (1936), дарэчы, адразу канфіскаванага польскай паліцыяй, зрабіў М. Танка зоркай першай велічыні на небасхіле літаратуры Заходняй Беларусі. Танкаўскія вершы “Нарач, як мора...” і “Спатканне” я заўсёды чытаю з даўкім камяком у горле, з нейкім асаблівым душэўным утрапеннем, якое не праходзіць з гадамі. Успамінаецца тужлівы расказ паэта пра тое, як плакала маці Домна Іванаўна, калі яго, юнага падпольшчыка, забірала з роднага пількаўскага хутара паліцыя. Здзіўлялася, што яе сын-падлетак такі небяспечны для дзяржавы, плакала, спрабавала пацалаваць руку паліцыянта і прасіла не біць яго...

Кнігі М.Танка “На этапах”, “Журавінавы цвет” (1937), “Нарач” (1937) і “Пад мячтай” (1938), вершы і паэмы, сталіся ўзорнымі ў заходнебеларускай літаратуры. Аднак на поўную сілу творчая індывідуальнасць Максіма Танка раскрылася ў пасляваенны перыяд.

Зборнікі вершаў М. Танка “Мой хлеб надзённы” (1962), “Глыток вады” (1964), “Перапіска з зямлёй” (1967), “Хай будзе святло” (1972), “Дарога, закалыханая жытам” (1976), “Прайсці праз вярнасць” (1979), “За маім сталом” (1982) і іншыя вызначаюцца арганічным спалучэннем маштабнасці гістарычнага мыслення, шырынёй духоўна-сацыяльных даляглядаў. Філасофска-аналітычная медытацыя суседнічае ў іх з грамадзянска-патрыятычным характарам

мастацкага дыскурсу, прамоўніцка-публіцыстычны пафас дапаўняецца тонкай іроніяй і знішчальнай сатырай.

М. Танк пакінуў пасля сябе дзясяткі арыгінальных паэтычных кніг, кожная з якіх з'яўляецца эталнай у гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя. Паэту належаць творы непрамінальнай красы і надзвычайнай эмацыянальнай сілы ўздзеяння: “Спатканне”, “Паслухайце, вясна ідзе...”, “Песня кулікоў”, “Адказ”, “Тры песні”, “Родная мова”, “Каб ведалі”, “Люцыян Таполя”, “Антон Нябаба”, “Рукі маці”, “Станцыя Княгініна”, “Ave, Maria”, “Мне здаецца”, “Калі горыччу перапоўнена сэрца...” і іншыя. Без ніякіх сумненняў, яны зрабілі б гонар любой нацыянальнай культуры свету, упрыгожылі б любую, самую адмысловую, элітарную анталогію.

17 верасня 1994 года, у апошні раз адзначаючы дзень свайго нараджэння, М.Танк напісаў глыбока спавядальны верш “Калі горыччу перапоўнена сэрца...” Ледзь не ўпрытык наблізіўся жыццёвы далягляд, як ніколі, нізкім і змрочным стала неба над галавою і абыякава-раўнадушным дзень на двары. У душы настойліва плясочуць туга і горыч... Свой драматычны жыццёвы стан, незаздросныя перспектывы паэт праецыраваў на лёс нарачанскай сасны-адзіноціцы:

Калі горыччу
перапоўнена сэрца
І дыхаць і жыць немагчыма, здаецца,
Заўжды ўспамінаю
сасну
над абрываю,
Падсечаную нарачанскім прылівам.
Сасну, што трымаецца рэшткай карэння
За грунт,
а вяршыняй сваёю высокай
Да сонечнай цягнецца
высі праменнай,
Над тонню смяротнай калышка аблогі⁹.

У самыя скрутныя часы М.Танк заўсёды звяртаўся да вобразаў Радзімы, народа, нарачанскага краю, маці, хлеба, песні. А яшчэ – да вобраза сасны, які ў яго свядомасці сімвалізаваў Бацькаўшчыну, яе ўнутраную трываласць перад нягодамі і выпрабаваннямі і стрыманую знешнюю красу. Гэтыя вобразы галі яго сэрца, пасаблялі выстаць, пераадолець цяжкасці, зараджалі жыццесцвярджальнасцю і аптымізмам, натхнялі на творчасць.

Адчуваючы на сабе халоднае дыханне смяротнай тоні, трымаючыся “за грунт” “над абрываю” толькі “рэшткай карэння”, сасна тым не менш імкнецца ўзнесці свае шаты да сонца, яго шчодрой прамневай высі. Заклучны радок верша выклікае ў душы адчай, распач і ў той жа час захапленне, трывогу, спачуванне і адначасова радасць. А перадусім, вядома, роздум – над жыццём, яго логікай і сэнсам, хуткаплыннасцю і вечнасцю, і над сваім месцам у ім.

⁹ Максім Танк, *Збор твораў у 13 т.*, Мінск 2008, т. 6, с. 310.

М. Танк як паэт, асоба, безумоўна, з'яўляўся дзяржаўным чалавекам. Але яго мастацкі талент быў настолькі магутны, яркі і шматгранны, што не ўкладваўся ў тагачасную дзяржаўна-ідэалагічную сістэму і палітыку. Ён не паддаваўся абмежаванню, рэгламентацыі і ўніфікацыі, бо адпачатку развіваўся пад кутом высокай духоўнасці і маралі, дабрыві і чалавечнасці, праўды і справядлівасці, красы і гармоніі. М.Танк найперш быў беларусам – ён, як ніхто іншы, выдатна ведаў пану народна-патрыятычным традыцыям і каштоўнасцям. Падчас адной з нашых гутарак летам 1995 года паэт разважаў:

Ідэя беларушчыны... Я хачу ўкрапіць яе ў свае творы, каб яна была як вітаміны ў ежы: не так вылазіла са сваімі вушамі, але каб дзейнічала... Раней пісалі якія-небудзь слабенькія вершы, але, калі ў канцы ўспаміналі Сталіна, яны ішлі на першых старонках. Вось што самае небяспечнае – каб мы нашае святое слова не зацёрлі... Я баюся, каб не стала разменным тое, за што змагаемся. Ад частага ўжывання, бяздумнага, лёгкага. Ужо калі ўспомніў, то ўспомні, каб яно засталася ў памяці не толькі тваёй...¹⁰

Падчас нашых сустрэч і гутарак Максім Танк, здаецца, ніякіх ідэйных і жыццёвых прынцыпаў наўмысна не раскрываў і не бараніў, ні на чым асабліва не настойваў, нікога надта не хваліў, але нікога моцна і не ганіў. Ён не імкнуўся зрабіць уражанне, не імкнуўся здзівіць мяне ні веданнем рэдкіх падзей і фактаў, ні глыбінёй і арыгінальнасцю аналізу грамадска-культурных працэсаў, ні дакладнасцю і трапнасцю іх характарыстык і ацэнак. Памятаецца, Яўген Іванавіч ні на што не скардзіўся, ні аб чым не шкадаваў і нікога ні аб чым не прасіў. А былі ж гэты надзвычай складаныя 1990-я гады... Усё, пра што ён расказваў, грунтавалася на нейкай адмысловай дыялектыцы супрыроднасці і было скіравана не на адасобленасць, а на аб'яднанне. Яно несла магнетычную энергетыку цяпла, добра і мудрасці і засталася ў маёй душы назаўсёды. Гэта быў роздум чалавека, які прайшоў праз агонь, / І воды / І медныя трубы... (верш “Я спытаў чалавека...”). На той час паэт ужо страціў сястру Людмілу Іванаўну, дачку Веру і жонку Любоў Андрэўну, а таксама ўсіх сваіх асноўных сяброў і таварышаў. Ды ад яго сыходзілі спакой, жыццёвая трываласць і надзейнасць. Такім вялікі беларускі паэт і застаўся ў памяці ўсіх, хто яго ведаў.

Мікола Мікуліч
Мінск

¹⁰ М. Мікуліч, *Максім Танк. Талент, заручаны з небам*, Мінск 2012, с. 294.